

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ШАЙКО ОЛЕНА ГРИГОРІВНА

УДК 338.43:633.85

**ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА
ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР**

08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Миколаїв –2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному аграрному університеті
Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор
Уланчук Володимир Семенович,
Уманський державний аграрний університет,
завідувач кафедри обліку і аудиту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Благодатний Володимир Іванович,
Європейський університет, Херсонська філія,
завідувач кафедри економіки та менеджменту

кандидат економічних наук, ст. науковий співробітник
Побережна Аліна Анатоліївна,
Інститут кормів УААН,
завідувач лабораторії економіки і менеджменту у
кормовиробництві

Провідна установа - Одеський державний аграрний університет
Міністерства аграрної політики України,
кафедра організації виробництва та агробізнесу

Захист відбудеться 15 квітня 2005 р. о 9 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 38.806.01 у Миколаївському державному аграрному університеті Міністерства аграрної політики України за адресою: 54010, м. Миколаїв, вул. Паризької Комуни, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Миколаївського державного аграрного університету за адресою: 54010, м. Миколаїв, вул. Карпенка, 73.

Автореферат розісланий „11” березня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Клочан В.Ф.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вирощування олійних культур є важливою складовою стратегії економічного розвитку держави. Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ олійних культур в аграрних підприємствах, що зумовлено вигідністю їх вирощування порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами. Україна займає провідні позиції з виробництва насіння соняшнику, забезпечуючи в окремі роки 15-16% його загальносвітового обсягу. Виробництво сої та ріпаку донедавна залишалося поза увагою аграріїв, проте останніми роками воно також почало динамічно розвиватись. Перспективність соєвого ринку, вигідність вирощування цієї культури, відсутність проблем зі збутом продукції приваблює дедалі більшу кількість сільськогосподарських підприємств. Проте темпи зростання виробництва сої в Україні значно відстають від потреб внутрішнього ринку.

Наявність сприятливих ґрунтово-кліматичних умов для вирощування основних олійних культур, значний економічний потенціал створюють необхідні умови для організації ефективного виробництва олієсировини. Фактором, що стримує реалізацію наявного потенціалу та підвищення економічної ефективності, є екстенсивний характер розвитку виробництва продукції олійних культур, насамперед соняшнику. Розширення площ під цією культурою понад науково обґрунтовані норми призводить до виснаження ґрунтів, втрати їх родючості, негативно впливає на урожайність культур, що вирощуються після такого попередника.

Різним аспектам ефективного функціонування аграрного виробництва, питанням економічної ефективності, розвитку виробництва окремих олійних культур присвятили праці відомі вітчизняні вчені Благодатний В.І., Вишнівський П.С., Гайдуцький П.І., Губський Б.В., Зіновчук В.В., Коваленко Ю.С., Колузанов К.В., Лазня В.І., Мармуль Л.О., Митченко О.О., Перегінець В., Побережна А.А., Саблук П.Т., Червен І.І. та інші науковці. Проте недостатньо вивченими залишаються проблеми розвитку виробництва олійних культур на регіональному рівні. Виникає необхідність поглибленого аналізу факторів, що зумовлюють кінцеві результати господарювання та обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва олійних культур за нинішніх умов. Недостатньо уваги також приділяється визначенню шляхів використання потенційних можливостей інших олійних культур, зокрема ріпаку та сої. Актуальними завданнями нині є оптимізація структури посівів олійних культур з урахуванням регіональних особливостей. Поглибленого вивчення вимагає аналіз доцільності виробництва і використання біодизельного палива з насіння ріпаку в контексті енергетичної безпеки країни. Актуальність вказаної проблематики та необхідність глибокого вивчення стану олієпродуктового підкомплексу як стратегічно важливого для економіки України обумовили вибір теми дослідження, його мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження

за темою дисертації здійснені відповідно до Програми наукових досліджень Уманського державного аграрного університету: “Адаптація організаційно-економічного механізму господарювання до соціально-орієнтованих ринкових відносин в АПК” (номер державної реєстрації 0101U004493).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у всебічному опрацюванні теоретичних, методологічних, організаційно-економічних аспектів функціонування й ефективного розвитку виробництва олійних культур, визначення та обґрунтування напрямків його подальшого розвитку. Відповідно до цього вирішувалися такі завдання:

- дослідити теоретичні та методичні підходи до аналізу економічної ефективності виробництва продукції олійних культур, вивчити й узагальнити особливості розвитку галузі в сучасних умовах;
- визначити місце олійних культур у забезпеченні окремих складових національної безпеки;
- комплексно оцінити сучасний стан і ефективність виробництва олійних культур, визначити основні тенденції та закономірності у формуванні товарної пропозиції і цін на насіння цих культур, виявити фактори, що стримують розвиток виробництва олійних культур у регіоні;
- сформулювати стратегічні напрями розвитку виробництва олійних культур, що відповідатимуть найбільш ефективному використанню виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств;
- визначити оптимальну структуру посівних площ олійного клину та напрями використання продукції;
- обґрунтувати перспективи вирощування ріпаку з метою виробництва біопалива, обґрунтувати заходи щодо налагодження переробки цієї культури в регіоні.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних положень, пов'язаних з виробництвом продукції олійних культур і продуктів її переробки.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є обґрунтування ефективного розвитку виробництва продукції олійних культур у регіоні.

Методи дослідження. У процесі виконання досліджень використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні економічні методи: абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); монографічний (при вивченні технології і організації виробництва олійних культур у підприємствах, передового досвіду); розрахунково-конструктивний та порівняння (для аналізу сучасного стану розвитку виробництва і переробки олійних культур); статистико-економічні методи, зокрема прийом елімінування, кореляційно-регресійний, індексний аналіз, групування (для дослідження впливу факторів на зміну виробництва олійних культур і показників його економічної ефективності, встановлення взаємозв'язків між явищами); метод економіко-математичного моделювання із застосуванням ПЕОМ (при розробці стратегії розвитку галузі); проектний аналіз (для оцінки ефективності інвестицій), анкетування, графічний

прийом.

Інформаційною базою дослідження були відповідні Закони України, Укази Президента України, Накази Міністерства аграрної політики, офіційні матеріали Державного комітету статистики України та Черкаської області, оперативна інформація Головного управління сільського господарства та продовольства Черкаської облдержадміністрації, дані річних звітів, вибіркові обстеження, проведені автором, результати анкетування, фахові літературні й інші джерела.

Наукова новизна одержаних результатів. У процесі дослідження одержано такі результати, що мають характер наукової новизни:

- дістали подальший розвиток методичні підходи до оцінки економічної ефективності виробництва продукції олійних культур з урахуванням його територіальних відмінностей (удосконалено методику обчислення інтегрального індексу сукупної ефективності, що передбачає включення до розрахунку поряд із індексами урожайності та собівартості ще й індексів цін і трудомісткості продукції);

- теоретично доповнено та узагальнено значення галузі в контексті не лише продовольчої, але і енергетичної та екологічної безпеки країни, доведена необхідність виробництва в регіоні біодизельного палива як продукту переробки насіння ріпаку;

- виявлено тенденції та характерні особливості виробництва продукції олійних культур, визначено основні фактори, усунення несприятливої дії яких забезпечить основу для підвищення економічної ефективності функціонування галузі;

- розроблено блочну економіко-математичну модель оптимізації виробництва продукції олійних культур у поєднанні з іншими галузями аграрного сектору в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням регіональних особливостей сучасного стану галузі, ресурсного потенціалу, спеціалізації підприємств;

- економічно обґрунтовано доцільність розширення виробництва та налагодження переробки сої в сільськогосподарських підприємствах регіону з метою усунення дефіциту кормового білка.

Вперше:

- обґрунтовано стратегію ефективного розвитку галузі, в основу якої покладено оптимізацію структури виробництва та напрямів використання продукції олійних культур у кожній підзоні регіону, що відповідає принципам раціонального землекористування та найбільш ефективного використання виробничих ресурсів підприємств;

- визначено зони концентрованого і розвинутого виробництва ріпаку для забезпечення сировиною підприємств, що вироблятимуть біодизельне паливо, розроблено схему використання насіння та продукції переробки ріпаку; встановлено обсяги інвестицій для будівництва заводів з виробництва біодизельного палива, здійснено оцінку їх окупності та ефективності за показниками, що враховують дисконтування майбутніх вигод і витрат.

Практичне значення одержаних результатів. Прогнозні розробки дисертанта, які стосуються обґрунтування стратегії розвитку виробництва олійних

культур на період до 2010 року, прийняті до впровадження Головним управлінням сільського господарства та продовольства при Черкаській облдержадміністрації (акт № 03-08/1897 від 19.11. 2004 р.). Пропозиції щодо розширення виробництва та доцільності налагодження переробки сої прийняті до впровадження у СТОВ “Зоря” Черкаського району (довідка №91 від 05.10. 2004 р.). Матеріали дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі на факультетах економіки та підприємництва і менеджменту Уманського державного аграрного університету при вивченні курсів “Економіка підприємств”, „Проектний аналіз”(довідка №405 від 05.10.2004 р.).

Основні положення та пропозиції за результатами дослідження можуть бути широко використані у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств, при прогнозуванні та розробці планів соціально-економічного розвитку на районному й обласному рівнях управління, а також при вивченні економічних дисциплін студентами вищих навчальних закладів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором самостійно. З матеріалів наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї, розробки та положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи були викладені в доповідях автора на: міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених “Сталість, екологізація і ефективність сільськогосподарського виробництва в умовах аграрної реформи” (м. Харків, 2-3 жовтня 2002 р.); міжнародній науковій конференції “Розвиток підприємницької діяльності на Україні: історія та сьогодення” (м. Тернопіль, 24 березня 2003 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Удосконалення економічної роботи на сільськогосподарських підприємствах в умовах перехідної економіки” (м. Київ, 26-27 березня 2003 р.); Всеукраїнській науковій конференції студентів, магістрів та аспірантів “Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи” (м. Харків, 19-20 лютого 2003 р.); Всеукраїнській конференції молодих учених до 160-річчя Уманського державного аграрного університету (м. Умань, 25-26 березня 2004 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічні проблеми села в пореформений період” (м. Миколаїв, 22-24 вересня 2004 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 12 наукових праць у фахових виданнях, в тому числі 2 - у співавторстві, загальним обсягом 4,07 ум. друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Основний зміст роботи викладений на 173 сторінках комп’ютерного тексту. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел із 181 найменування. Робота містить 46 таблиць, 25 рисунків, 19 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі – „Теоретичні і методичні основи ефективного розвитку виробництва продукції олійних культур” – узагальнено теоретичну сутність

економічної ефективності та методику її оцінки при виробництві олійних культур. Розглянуто особливості функціонування галузі в сучасних умовах.

Різноманітність понять терміна “ефективність” у вітчизняній та зарубіжній літературі значною мірою визначається широтою сутнісних сторін цієї складної економічної категорії. Виробництво продукції олійних культур є найбільш ефективним у разі отримання максимального розміру прибутку на 1 га посіву при найменших затратах. Для аналізу ефективності виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, в тому числі олійних культур, необхідно застосовувати систему показників. Враховуючи різні аспекти виробництва олійних культур, доцільно розрізняти показники технологічної та економічної ефективності. Технологічну ефективність виробництва та переробки продукції олійних культур характеризують такі показники як урожайність, олійність насіння, трудомісткість одиниці продукції, виробництво насіння на 100 га ріллі, вихід продукції при переробці. Економічна ефективність виробництва олійних культур є результатом сукупного впливу технологічної ефективності та дії ринкового механізму. Основними показниками економічної ефективності виробництва продукції олійних культур, які мають найбільше практичне значення, слід визнати собівартість одиниці продукції, прибуток на 1 га посіву та на 1 ц продукції, рентабельність продаж, рівень рентабельності. Враховуючи, що насіння олійних культур може зберігатися досить тривалий період часу і реалізовуватись в наступному календарному році, розмір прибутку на 1 га посіву можливо розраховувати з урахуванням рівня товарності.

Для оцінки рівня економічної ефективності виробництва кожної олійної культури в окремих підприємствах і регіонах, поряд із загальноприйнятими, доцільно використовувати інтегральний індекс сукупної ефективності (I_{int}), який, на відміну від пропонованих раніше показників, слід обчислювати як частку добутків індексів урожайності й ціни та індексів собівартості і трудомісткості:

$$I_{int} = \frac{I_y \cdot I_c}{I_T \cdot I_C}, \quad (1.1)$$

де I_y – індекс урожайності (відношення урожайності у визначеному районі або підприємстві до середньої по сукупності); I_c – індекс ціни (відношення ціни реалізації 1 ц насіння у визначеному районі або підприємстві до середньої по сукупності); I_C – індекс собівартості (відношення собівартості 1 ц насіння у визначеному районі або підприємстві до середньої по сукупності); I_T – індекс трудомісткості (відношення трудомісткості 1 ц насіння у визначеному районі або підприємстві до середньої по сукупності).

Застосування інтегрального індексу сукупної ефективності дозволить виявити територіальні відмінності в економічній ефективності галузі.

Олієпродуктовий підкомплекс, що розглядається нами як об'єднання сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств і торговельних організацій у процесі виробництва, переробки та реалізації продукції олійних культур, належить до провідних галузей аграрного сектору України. До складу підкомплексу входять також галузі промисловості, які виготовляють спеціалізовані

засоби виробництва, проте оскільки підприємства І сфери АПК та виробничої інфраструктури є обов'язковими елементами всіх спеціалізованих продуктових підкомплексів, у дисертаційному дослідженні вони не розглядаються.

В Україні понад 90% площ олійних зайнято під соняшником, внаслідок чого відбувається деградація земель, виникає загроза зараження ґрунту та поширення хвороб соняшнику. Тому подальше нарощування обсягів виробництва рослинних жирів і високобілкових кормів в Україні потребує визначення шляхів використання потенційних можливостей інших олійних культур, зокрема ріпаку та сої. Основними складовими стратегії ефективного розвитку виробництва олійних культур мають стати оптимізація структури їх посівних площ за рахунок скорочення частки соняшнику і відповідно розширення сої та ріпаку, підвищення ефективності виробництва на основі його інтенсифікації.

Україна обрала напрям інтеграції у світову економіку, тому стратегія розвитку галузі повинна відповідати принципам ефективного її функціонування, забезпечення пріоритету національного сільського господарства. Поділяємо думку вчених щодо необхідності державного регулювання виробництва насіння олійних культур і вважаємо, що вивізне мито на насіння соняшнику не повинно бути скасоване. Доцільним є поширення вивізного мита також і на насіння сої та ріпаку, оскільки експортоорієнтоване виробництво цих культур, особливо ріпаку, обмежує можливості формування великих партій для збільшення обсягів переробки на вітчизняних потужностях.

Важливою світовою тенденцією, яка може вплинути на розвиток виробництва олійних культур в Україні, є використання насіння ріпаку для виробництва біодизельного палива (ріпакового метилового ефіру (РМЕ)). Виробництво біодизелю із насіння ріпаку може і повинно стати однією із складових забезпечення агропромислового сектора економіки паливно-енергетичними ресурсами, а з огляду на значну залежність України від імпорту енергоносіїв – диверсифікації джерел їх надходження. У перспективі галузі олійних культур належатиме чільне місце у забезпеченні не лише продовольчої, але й енергетичної безпеки як фактора економічної і політичної незалежності.

У другому розділі **„Сучасний стан розвитку та ефективності виробництва і переробки продукції олійних культур у Черкаській області”** здійснено комплексний аналіз стану, тенденцій виробництва та переробки олійних культур у регіоні.

Основними олійними культурами, що вирощуються в регіоні, є соняшник, озимий та ярий ріпак, соя. Регіон є лідером за обсягами виробництва насіння ярого ріпаку в Україні, забезпечивши в 2003 р. 11,2% валового збору цієї культури. Починаючи з 2001 р. в аграрних формуваннях області зосереджується понад 10% посівів сої в Україні. Частка виробників соняшнику в загальнонаціональних обсягах не перевищує 3,1%. Виробництво олійних культур у Черкаській області розвивається екстенсивним шляхом. Порівняно із 1990 р. площі під соняшником зросли в 2,8 раза і досягли максимального розміру за останні 40 років (104,5 тис. га) в 2003 р., у 4,8 раза зросли посівні площі сої та ярого ріпаку. В області намітилася чітка тенденція до

розширення площ нетрадиційних олійних культур. Якщо в 1995 р. під посіви сої та ріпаку було відведено лише 3,5% площ, зайнятих олійними культурами, то у 2003 р. – 18,0% (рис. 1).

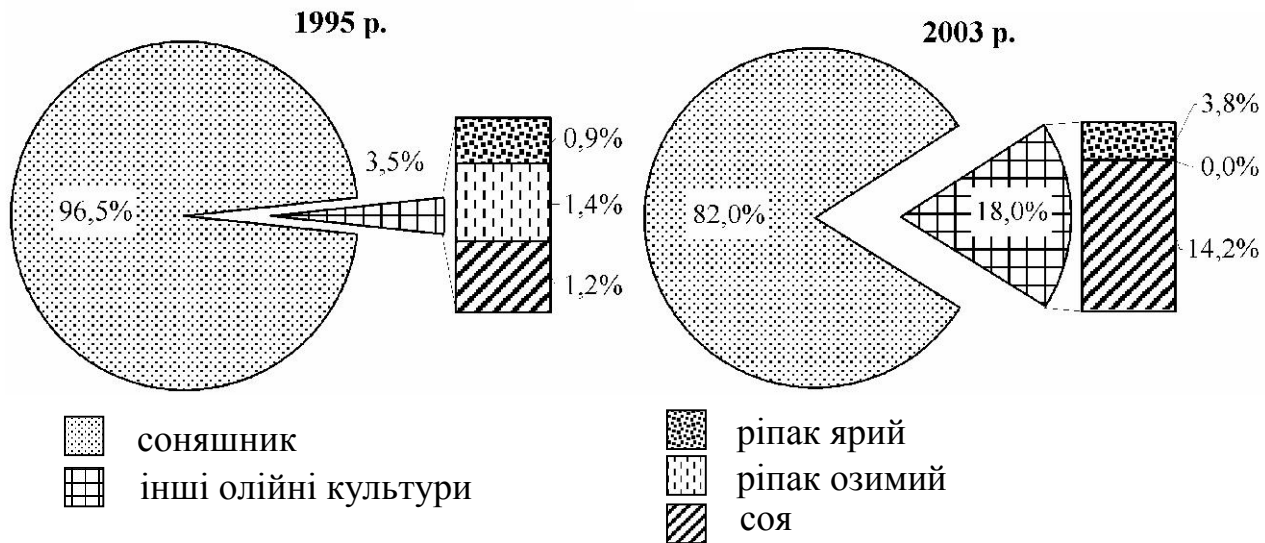

Рис. 1. Структура зібраних площ основних олійних культур у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

Збільшення виробництва олійних культур у регіоні стримує, насамперед, низька їх урожайність (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка урожайності олійних культур у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, ц/га

Культура	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2001р.	2002 р.	2003 р.	2003 р. у % до	
							1990 р.	1995 р.
Соняшник	21,5	15,4	13,3	9,0	13,5	14,1	65,6	91,6
Ріпак ярий	5,9	9,5	7,3	9,4	8,7	10,8	183,1	113,7
Ріпак озимий	15,0	9,5	13,2	18,5	10,0	2,0	13,3	21,1
Соя	10,4	14,9	12,6	9,9	11,4	10,6	101,9	71,1

Зниження урожайності соняшнику протягом останнього десятиріччя стало закономірним наслідком дії ряду чинників мікро- і макrorівня. Недоліки в системі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і відсутність паритету цін на промислову продукцію та продукцію агарного сектора спричинили скорочення обсягів застосування добрив і засобів захисту рослин. Внесення мінеральних добрив на 1 га посіву соняшнику скоротилося в 2003 р. порівняно із 1990 р. у 8,3 раза з 158 кг д.р. до 19 кг д.р., частка удобреної площі зменшилась із 81,7 до 32,6%.

На відміну від соняшнику, урожайність сої та ярого ріпаку має незначну позитивну тенденцію, показник щорічного зростання урожайності цих культур не перевищує 0,1 ц/га. Ця тенденція характерна і для ріпаку озимого, не враховуючи нетиповий 2003 рік (майже всі посіви ріпаку вимерзли).

За період 1998-2003 р. відбулися значні зміни в структурі товарної продукції олійних культур. Якщо в 1998 р. товарна пропозиція на 95,8% визначалась насінням соняшнику, то в 2002 р. його частка скоротилась до 83,9%. Змінилась структура

розподілу товарної продукції за каналами реалізації. Чітко простежуються три основні канали реалізації насіння соняшнику: до 2000 р. – бартерні угоди, на ринку, в рахунок оплати праці (понад 90% обсягу продажу), починаючи з 2001 р. – комерційні структури (понад 70%) та реалізація на ринку (близько 10%). Основним ринком збуту насіння сої та ріпаку є продаж комерційним структурам (93,5% в 2003 р.). Ціни реалізації насіння нетрадиційних олійних культур значно перевищують середній рівень цін по групі.

Виробництво насіння олійних культур є прибутковою галуззю аграрного виробництва. Зокрема, в 2003 р. сільськогосподарські виробники одержали на 1 га посіву соняшнику 301,95 грн. прибутку при рівні рентабельності 69,8%, сої – відповідно 61,34 грн. прибутку при рівні рентабельності 18,6%.

У передових підприємствах за економічно обґрунтованого використання виробничих ресурсів спостерігається закономірне зростання урожайності вищими темпами порівняно з витратами, зниження собівартості продукції, підвищується рівень рентабельності. Зокрема, в ПСП “Мрія” Катеринопільського району завдяки використанню якісного насіннєвого матеріалу, внесенню достатньої кількості мінеральних добрив і дотриманню технології в 2003 р. на площі 262 га зібрали по 26,5 ц/га соняшника. При цьому собівартість 1 ц дорівнювала 20,38 грн. Завдяки цьому рівень рентабельності вирощування соняшнику в цьому підприємстві досягнув 249,2 %. В агрофірмі “Базис” Уманського району при урожайності 14,4 ц/га сої на кожен із 60 га посіву одержали по 521,67 грн. прибутку при рівні рентабельності 157,3 %, а з урахуванням рівня товарності прибуток на 1 га становив 727,92 грн.

Основним фактором, що стримує підвищення ефективності виробництва ріпаку, є, насамперед, низький рівень матеріально-технічного забезпечення, що не дає змоги чітко дотримуватись технології виробництва. Наявність оборотних коштів для виконання всіх агротехнічних заходів створює умови для досягнення високого рівня рентабельності галузі. Зокрема, в СТОВ МТС „Поляна” Монастирищенського району у 2004 р. при затратах на 1 га 1772 грн. урожайність озимого ріпаку становила 51,8 ц/га. Це дозволило отримати по 3385 грн. прибутку на 1 га посіву при рівні рентабельності 184,3%.

Дослідження показують, що навіть при низькій урожайності (10,7–12,2 ц/га) виробництво ярого ріпаку залишається рентабельним, оскільки ціни реалізації перевищують собівартість одиниці продукції в 1,2-1,4 раза.

Застосування інтегрального індексу сукупної ефективності, розрахованого за формулою 1.1 в середньому за 1999-2003 рр., показало, що по районах Черкаської області спостерігається значна диференціація у рівнях економічної ефективності вирощування олійних культур. Найвищих показників у виробництві соняшнику досягнуто підприємствами Чорнобаївського району ($I_{int} = 4,631$), що зумовлено тим, що для даного району значення часткових індексів урожайності та ціни реалізації одні з найвищих у регіоні, а індекси, що мають обернено пропорційний вплив на загальний показник (трудомісткості та собівартості) – значно нижчі порівняно із середньорайонними. У кінці ранжованого ряду за диференціацією ефективності

виробництва насіння соняшнику знаходяться підприємства Канівського району ($I_{int} = 0,291$), що спричинено низькою урожайністю та найвищим рівнем собівартості.

Виробництво сої найменш ефективне у сільськогосподарських підприємствах Маньківського, Городищенського та Христинівського районів (інтегральний індекс сукупної ефективності нижчий 0,320). Це пов'язано насамперед із значно нижчою урожайністю та вищою собівартістю 1 ц сої порівняно із середніми показниками. Найбільш ефективне виробництво сої, незважаючи на нижчу, ніж у середньому по області реалізаційну ціну, було в сільськогосподарських підприємствах Золотоніського, Лисянського та Тальнівського районів.

Основною сировиною для отримання олії в регіоні було і залишається насіння соняшнику, з якого виробляють 99 % продукції. За період 1985-1995 рр. виробництво олії на Черкащині зросло більш як у 3,5 рази і досягло 10090 т. Проте із 1995 р. спостерігався поступовий спад виробництва продукції, а середнє щорічне скорочення виробництва олії за 1990-2003 рр. становило 116,9 т. Виробництво олії в області забезпечують 16 підприємств харчової промисловості (в основному це цехи районних заводів продтоварів і хлібокомбінатів), 135 олійниць, що перебувають на балансі сільськогосподарських формувань, малі підприємства. На території області не функціонують потужні спеціалізовані олієекстракційні заводи та олієжирові комбінати. Переважна більшість промислових підприємств, що виробляє олію, працює на давальницьких засадах. На частку олійниць припадає близько 30% загального обсягу виробленої продукції. У 2003 р. в Черкаській області у середньому на 3-4 сільськогосподарських підприємства функціонувала одна олійниця. За період 1997-2003 рр. продуктивність олійниць змінювалась від 8,5 до 12,3 т у розрахунку на рік. У 2003 р. аграрні формування області отримали 3,6 млн. грн. доходу від реалізації олії. Проте функціонування більшості дрібних олієнь, що використовуються в аграрних формуваннях, є тимчасовим явищем. На перспективу ці цехи повинні виконувати функцію виключно підсобних промислів для забезпечення внутрішніх потреб.

У третьому розділі „Стратегія розвитку виробництва продукції олійних культур” на основі розв'язку економіко-математичної моделі задачі визначено стратегічні напрямки ефективного функціонування галузі в кожній підзоні регіону з урахуванням стану розвитку галузі та наявних виробничих ресурсів. Оскільки у сільському господарстві як складній системі, в якій всі галузі взаємопов'язані і взаємодоповнюють одна одну, розглядати відокремлено розвиток однієї складової не коректно, в економіко-математичній моделі враховано всі галузі аграрного виробництва в комплексі. При розробці стратегії розвитку виробництва продукції олійних культур було враховано концепцію повного самозабезпечення продукцією галузі, а також визначено можливі ринкові фонди для реалізації за межі області. Черкащина є регіоном з недостатнім рівнем самозабезпечення рослинними жирами, зокрема олією. При фактичному рівні споживання олії потреби населення в цьому продукті лише на третину забезпечуються продукцією, виробленою на підприємствах досліджуваної області.

Розвиток галузі на перспективу передбачає суттєве підвищення рівня інтенсивності, що дозволить знизити собівартість і трудомісткість виробництва на

одиницю продукції. Необхідним є використання науково обґрунтованих систем сівозмін, які створюють умови ефективного використання та підвищення родючості землі. У моделі передбачено обмеження частки соняшнику як надзвичайно вимогливої культури, що виснажує ґрунт, повернення його у сівозміну не раніше, ніж через 8-10 років і, навпаки, розширення посівів сої та ріпаку як альтернативних олійних культур.

З метою найбільш повного врахування стану розвитку виробництва олійних культур в аграрних підприємствах кожного району, оволодіння агротехнікою їх вирощування, всі підприємства області були поділені на три групи. Оскільки вирощуванням соняшнику займаються підприємства всіх районів і воно розміщене по території області практично рівномірно, то в основу поділу покладено розвиток виробництва нетрадиційних олійних культур. За критерій розподілу регіону на групи взято частку районів у виробництві альтернативних олійних культур. Так, до першої групи увійшли сільськогосподарські підприємства дев'яти районів, на території яких виробництво ріпаку розвинуте найбільше та розвивається вирощування сої. До другої групи – шість районів, де розвинуте виробництво сої та розвивається виробництво ріпаку. До третьої групи – підприємства п'яти районів, де вирощування ні ріпаку, ні сої не набуло поширення. У цілому в підприємствах першої групи зосереджено 46,0% посівних площ ріпаку. В підприємствах третьої групи виробництво ріпаку найменш поширене: на частку товаровиробників цієї зони в середньому за 2001-2003 рр. припадає лише 11,7% посівних площ озимого ріпаку та 22,8% площ ріпаку ярого. Частка підприємств кожного з районів, що увійшли до другої групи, у валовому виробництві сої становить не менше 5,1%. У цілому ці шість районів забезпечують 59,8% загальнообласного обсягу виробництва сої. Дане групування було покладене в основу розробки економіко-математичної моделі задачі (розмір матриці 152 змінних і 160 обмежень), блочна структура якої дає змогу більш глибоко враховувати стан розвитку виробництва олійних культур, забезпеченість виробничими ресурсами в окремих підзонах області. За критерій оптимальності прийнято максимум прибутку при найбільш раціональному використанні наявних виробничих ресурсів.

Зміни у виробничій структурі галузей відповідно до оптимального плану зумовлюють значне поліпшення показників економічної ефективності виробництва. Розроблена стратегія економічного розвитку на 2010 р. передбачає збільшення виробництва молока та м'яса в розрахунку на 100 га с.-г. угідь відповідно на 85,5 та 68,3%, зерна в розрахунку на 100 га ріллі – на 65,0%. Виручка від реалізації продукції зросте на 156,1% і становитиме 2,1 млрд. грн. В результаті цього виробники у 2010 р. зможуть отримати додатково більш як 615 млн. грн. прибутку, рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва зросте до 50,1%. Показники розвитку галузі олійних культур на перспективу наведено у табл. 2.

Стратегія ефективного розвитку галузі передбачає зменшення посівних площ соняшнику до 59,2 тис. га, або на 16,1%, порівняно із середнім їх розміром у 2001-2003 рр. Частка соняшнику в площі ріллі становитиме 7,6% проти 12,2% в 2003 р. Посівні площі сої та ріпаку важливо довести відповідно до 25,0 та 24,1 тис. га. У результаті цього виробництво соняшникової олії збільшиться до 15,9, соєвої – до 3,4 тис. тонн. Прогнозований обсяг виробництва олії забезпечить необхідний фонд її

СПОЖИВАННЯ.

Таблиця 2

Перспективи розвитку виробництва продукції олійних культур в аграрних
формуваннях Черкаської області

Показник	Підзона						Усього	
	західна		центральна		східна			
	2001-2003 рр.	2010 р.	2001-2003 рр.	2010 р.	2001-2003 рр.	2010 р.	2001-2003 рр.	2010 р.
Площа олійних культур, га	31768	43189	23579	22407	33178	42719	88495	108315
в т.ч.: соняшнику	27134	21900	19231	14781	24188	22500	70523	59181
сої	2294	4120	3462	6450	6939	14445	12695	25015
ріпаку озимого	1070	13735	348	823	1502	4619	2920	19177
ріпаку ярого	1270	3434	538	353	549	1155	2357	4942
Урожайність, ц/га: соняшнику	11,6	15,0	11,7	16,0	14,8	18,0	12,7	16,4
сої	9,2	14,0	10,0	15,0	11,7	17,0	10,7	16,0
ріпаку озимого	16,4	23,0	15,3	16,0	15,4	18,0	15,8	21,5
ріпаку ярого	12,5	15,0	7,8	14,0	5,9	11,0	9,9	14,0
Валовий збір олійних культур, тис. ц	370,0	753,6	266,8	351,4	465,2	746,4	1104,2	1851,4
Собівартість 1 ц, грн.: соняшнику	47,50	44,00	44,71	43,75	49,75	47,22	47,67	45,27
сої	87,55	55,71	81,35	53,33	75,99	50,00	78,42	51,63
Ціна реалізації 1 ц, грн.: соняшнику	74,82	85,00	74,72	85,00	81,04	85,00	77,25	85,00
сої	91,56	95,00	90,58	95,00	93,84	95,00	93,00	95,00
Прибуток на 1 ц, грн.: соняшнику	27,32	41,00	30,01	41,25	31,29	37,78	29,58	39,73
сої	4,01	39,29	9,23	41,67	17,85	45,00	14,58	43,37
Рівень рентабельності виробництва, %: соняшнику	57,5	93,2	67,1	94,3	62,9	79,9	62,1	87,7
сої	4,6	70,5	11,4	78,1	23,5	90,0	18,6	84,0

Розв'язання проблеми підвищення економічної ефективності вирощування олійних культур вимагає, насамперед, повного використання внутрішніх резервів. Причому, жорсткі умови конкуренції змушують до постійного пошуку резервів зниження витрат, а одержаний прибуток необхідно співвідносити, передусім, із здійсненими витратами. Для встановлення найбільш доцільного розміру граничних витрат на виробництво соняшнику за даними 253 підприємств було ранжовано ряд затрат з розрахунку на 1 га посіву. В подальшому було виділено 25 груп і для них розраховано середні значення затрат та прибутку на 1 га. Залежність отриманого прибутку (у) від рівня затрат на 1 га (х) соняшнику в сільськогосподарських підприємствах описує крива, рівняння якої має вигляд:

$$y = -72,45 + 4,63x - 0,014x^2 + 2 \cdot 10^{-5}x^3 - 6 \cdot 10^{-9}x^4.$$

Дослідження окупності витрат на вирощування соняшнику показали, що

оптимальними є витрати в межах 650-1100 грн. у розрахунку на 1 га. При рівні затрат на 1 га посіву понад 1100 грн. ефективність додаткових вкладень різко знижується, рівень прибутку на 1 га – зменшується. Проте, на нашу думку, умовна межа 1100 грн. не є критичною і, плануючи рівень затрат на 1 га вище цієї межі, необхідно більш обґрунтовано розраховувати їх економічну доцільність.

Збільшення розміру затрат на 1 га посіву соняшнику з 608 до 742 грн. сприятиме підвищенню урожайності, що дозволить знизити собівартість продукції. Згідно з оптимальним планом передбачається підвищення цін реалізації насіння соняшнику на 10,0%, що буде забезпечено за рахунок поліпшення структури реалізації насіння за маркетинговими каналами, усунення зайвих посередницьких організацій в ланцюгу виробник – переробник, недопущення втрат сільськогосподарських підприємств внаслідок сезонних коливань цін. Рівень рентабельності при цьому зросте до 87,7%.

Для забезпечення виходу сільськогосподарських підприємств на ринок і надання їм можливості вигідно продати свою продукцію в регіоні доцільним є функціонування агроторгових домів, засновниками яких є самі товаровиробники, що дасть можливість використати прозору схему реалізації, створити умови для вигідного продажу виробленої продукції, усуваючи зайві посередницькі ланки. З метою контролю за цінами, аналізу та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку в області необхідно ширше використовувати можливості створеної в регіоні системи цінового моніторингу. Для ефективного функціонування цієї системи необхідним є налагодження надійного комунікаційного зв'язку із сільськогосподарськими товаровиробниками.

Для запобігання втратам виробників внаслідок різкого сезонного коливання цін, яке досягає 35% (не враховуючи піку цін у травні), необхідним є удосконалення механізму заставних закупівель через гарантування кожному товаровиробникові можливості реалізувати таким шляхом певну (однакову для кожного учасника) частку продукції. Врахування цього фактора поставило б усіх виробників у рівні економічні умови.

Стратегія ефективного розвитку галузі передбачає розширення площ посіву сої в сільськогосподарських підприємствах в 1,9 рази та доведення їх до 25 тис. га. На перспективу понад 50% її посівних площ важливо зосередити в сільськогосподарських підприємствах східної підзони. Це дозволить отримати 40,0 тис. тонн насіння сої, зокрема 24,6 тис. тонн у східній зоні. Підвищення економічної ефективності виробництва сої, зростання рівня рентабельності до 84,0% стане можливим за умови використання районованих сортів і дотримання технології виробництва, що сприятиме зростанню урожайності цієї культури. Зростання обсягів реалізації сої дозволить отримати сільськогосподарським підприємствам від її реалізації 5,0 млн. грн. прибутку проти 1,1 млн. у 2003 році.

У розробленій економіко-математичній моделі задачі закладено підбір оптимального раціону з використанням соєвого екструдату для кожного виду тварин. Розраховано, що для забезпечення потреби тварин усіх видів за умови застосування оптимальних раціонів годівлі необхідно 11632,7 тис. ц корм. од., у

тому числі 5712,8 тис. ц корм. од. концентрованих кормів. З метою ліквідації дефіциту перетравного протеїну в кормах для забезпечення повноцінної годівлі тварин необхідно переробити 28,5 тис. т сої. У середньому в структурі концентрованих кормів 5,2% припадатиме на соєвий екструдат, проте, залежно від підзони частка цього виду концентрованих кормів коливатиметься від 2,3% у східній підзоні до 6,8% у західній. Налагодження переробки на власних потужностях 28,5 тис. т сої в комплексі з використанням ріпакового та соняшникового шроту в сільськогосподарських підприємствах дозволить забезпечити виробництво високоякісної соєвої макухи та олії на власних потужностях, скоротити дефіцит білкових кормів, вивільнити ресурси зернофуражних культур, збалансувати раціони годівлі тварин за протеїном, що сприятиме значному підвищенню продуктивності, а в кінцевому результаті – ефективності галузі тваринництва.

За результатами анкетування 65 підприємств-виробників сої, або 57,5% сільськогосподарських підприємств, які займалися вирощуванням цієї культури, понад третину респондентів зазначили, що вони планують залишити обсяги виробництва сої на нинішньому рівні. Більше половини учасників опитування – 52% загалом по масиву – зазначили, що вони планують розширювати площі під цією культурою і лише 9 % виробників в подальшому не вирощуватимуть сою.

Стратегічно важливим напрямком є розвиток виробництва ріпаку, насамперед з метою переробки його на біодизельне паливо. Основні площі ріпаку необхідно сконцентрувати в західній частині регіону, де доцільно створити зону концентрованого виробництва ріпаку для забезпечення сировинної зони заводу потужністю 11500 т на рік. У східній зоні з розвитком виробництва ріпаку створяться умови для функціонування двох переробних підприємств потужністю 1500 т на рік. Для забезпечення сировиною виробництва 14,5 тис. т біодизельного палива важливо довести площі озимого ріпаку до 13,7 тис. га, ярого – до 3,4 тис. га в зоні концентрованого виробництва та відповідно 4,6 і 1,2 тис. га у зоні розвинутого виробництва. Спорудження заводів потужністю 11500 т і 1500 т РМЕ на рік потребує інвестування коштів в обсязі відповідно 64,5 та 11,8 млн. грн. Впровадження пропонованого проекту буде поступовим. На першому етапі необхідно створити відповідну виробничу інфраструктуру (первинне очищення, сушіння продукції). На цьому етапі продукцію можна експортувати. Із розвитком сировинної бази та первинної очистки буде налагоджено переробку насіння ріпаку.

Переробні підприємства функціонуватимуть на кооперативних засадах на основі інтегрованого об'єднання. Члени кооперативу будуть відшкодовувати лише витрати на переробку, які становлять у розрахунку на 1 т біодизельного палива 1077,3 грн. та 875,9 грн. відповідно для заводів потужністю 1500 та 11500 т/рік. В обмін на здану сировину товаровиробники отримуватимуть РМЕ та шрот. Гліцерин як побічний продукт при виробництві біодизельного палива та надлишки шроту будуть реалізовуватись. Гектар посіву ріпаку забезпечуватиме виробництво палива в кількості, достатній для обробітку 10,2 га ріллі. Крім того, шрот використовуватиметься для годівлі тварин, що сприятиме зміцненню кормової бази.

Виробництво біодизельного палива буде цілком конкурентоспроможним, собівартість 1 кг становитиме 1,70 грн. при переробці ріпаку на заводі потужністю 11500 т на рік та 2,00 грн. – при використанні міні-установок (табл.3).

Таблиця 3

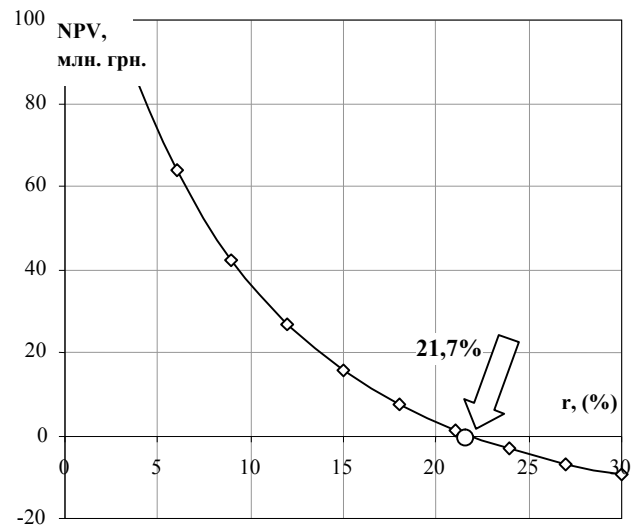
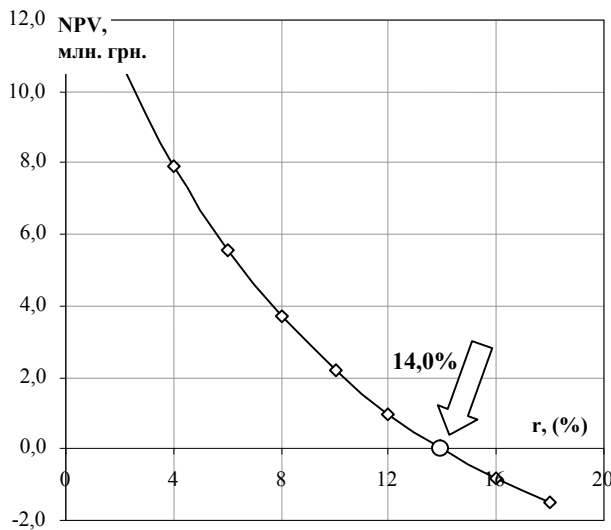
Розрахунок собівартості виробництва біодизельного палива (РМЕ)

Показник	Потужність заводу, т/рік	
	1500 т	11500 т
Інвестиційні витрати, млн. грн.	11,8	64,5
Потреба в сировині, т	4792,3	36 741,2
у т. ч. насіння озимого ріпаку	4157,2	31590,6
насіння ярого ріпаку	635,1	5150,6
Затрати на сировину, тис. грн.	2 533, 4	17 615,2
Транспортні витрати на перевезення сировини, тис. грн.	100,8	1 435,2
Затрати на переробку, тис. грн.	1 615,9	10 072, 4
Собівартість переробки в розрахунку на 1 т біодизелю (без вартості сировини), грн.	1077,3	875,9
Вихід пального, т	1500	11500
Вихід ріпакового шроту, т	3 165	24 265
Вихід гліцерину, т	150	1 150
Річні витрати за мінусом вартості гліцерину і шроту, тис. грн.	3 000,6	19 543,3
Собівартість 1 кг біодизельного палива, грн.	2,00	1,70

Чистий приведений дохід (NPV) для проекту будівництва заводу потужністю 1500 т на рік $NPV_{1500} = 3,686$ млн. грн. Для заводу потужністю 11500 т цей показник значно вищий ($NPV_{11500} = 48,734$ млн. грн.), що пов'язано головним чином із значно більшими обсягами переробки насіння ріпаку на біопаливо та нижчою собівартістю переробки. Внутрішня норма прибутковості для обох проектів вище рівня дисконтної ставки. Отже, вони за умови їх тривалості 15 років мають позитивну загальну прибутковість, проте для заводу потужністю 1500 т на рік внутрішня норма рентабельності на 7,7 п.п. нижча, ніж відповідний показник для заводу потужністю 11500 т на рік (рис.2).

Строк окупності як мінімальний часовий інтервал (від початку здійснення проекту), за межами якого інтегральний ефект стає позитивним і залишається таким надалі з урахуванням дисконтування майбутніх вигід і витрат, для заводу потужністю 11500 т становить 7,6 року, установок потужністю 1500 т – 9,9 року.

Ефективно працююча система з вирощування та переробки насіння ріпаку в регіоні на 21,7% забезпечить потреби аграрного сектора Черкащини в дизельному паливі, що сприятиме зменшенню залежності сільськогосподарських товаровиробників від різких коливань цін на ринку енергоносіїв.

а) завод потужністю 1500 т / рік

б) завод потужністю 11500 т / рік

Рис. 2. Внутрішня норма прибутковості (IRR) проектів будівництва заводів з виробництва PME

Розвиток ріпаківництва в регіоні дозволить зменшити імпорт енергоносіїв, зекономити значні валютні ресурси і таким чином зміцнити економічну незалежність та гарантувати енергетичну безпеку держави.

ВИСНОВКИ

1. Ефективний розвиток виробництва олійних культур стратегічно важливий не лише для підтримання продовольчої безпеки, але і енергетичної та екологічної складових національної безпеки України. Економічна ефективність виробництва продукції олійних культур є результатом сукупного впливу технологічної ефективності та дії ринкового механізму. Основними показниками економічної ефективності виробництва олійних культур слід вважати собівартість, трудомісткість одиниці продукції, олійність, прибуток на 1 га ріллі та на 1 ц продукції, рентабельність продаж, рівень рентабельності. Поряд із загальноприйнятими показниками доцільно використовувати інтегральний індекс сукупної ефективності, який, на відміну від пропонованих раніше показників, визначатиметься відношенням добутків індексів урожайності, ціни реалізації, собівартості та трудомісткості.

2. У сільськогосподарських підприємствах Черкащини за 1990-2003 рр. внаслідок дії екстенсивних факторів виробництво насіння олійних культур зросло удвічі і досягло 1714,3 тис. ц. Площа під соняшником збільшилась у 2,8, сої – у 4,8, ріпаку – у 4,5 рази, тоді як зросла урожайність лише ярого ріпаку з 5,9 до 10,8 ц/га. Домінуючою олійною культурою в регіоні продовжує залишатися соняшник, проте його частка в посівних площах олійних культур скоротилась до 82,0% у 2003 р. Фактором, що стримує розширення виробництва сої та ріпаку, є низька їх урожайність та вищі, порівняно із соняшником, затрати в розрахунку на 1 га посівів. Вирощування олійних культур є прибутковою галуззю аграрного сектору економіки регіону. Рівень рентабельності виробництва соняшнику, починаючи з 1999 р. не був

нижче 58,0%, а сої – 18,6%.

4. Виробництво олії в регіоні за 1990-2003 рр. скоротилось на 9,0% і в 2003 р. становило 4418 т. Основною сировиною для її виробництва залишається насіння соняшнику, на соєву олію припадає менше 1% загального обсягу виробленої продукції. Олійниці, що функціонують як структурні підрозділи сільськогосподарських підприємств, забезпечують виробництво понад третини загального обсягу олії. Нестабільність валових зборів альтернативних олійних культур, особливо ріпаку, стримує розвиток їх переробки в регіоні.

5. Формування стратегії ефективного виробництва продукції олійних культур здійснювалось на основі комплексного оптимального плану розвитку всіх галузей сільськогосподарських підприємств Черкащини. Пріоритет у виробництві олійних культур належатиме соняшнику, проте його площі важливо скоротити до 59,18 тис. га. Частку соняшнику в структурі посівних площ регіону доцільно зменшити з 12,2% у 2003 р. до 7,6%. Оптимальними витратами при вирощуванні соняшнику мають бути 650-1100 грн./га. При цьому рівень рентабельності виробництва соняшнику досягне 87,7%. Виробництво соняшникової олії збільшиться до 15,9 тис. тонн, соєвої – до 3,4 тис. тонн, що дозволить забезпечити необхідні обсяги споживання.

6. Доцільним є розширення площі посіву сої та поступове доведення її до 25 тис. га. Середня урожайність сої по регіону становитиме 16,0 ц/га, в східній зоні є можливість отримати по 17,0 ц/га. Це дасть змогу зібрати 40,0 тис. тонн насіння сої, в тому числі 24,6 тис. тонн у східній зоні. Переробка 28,5 тис. тонн сої шляхом екструджування в комплексі з використанням ріпакового шроту та соняшникової макухи дозволить усунути дефіцит білкових кормів, збалансувати раціони годівлі тварин за протеїном. Оптимальні площі посівів сої, підбір сортів, дотримання технології дасть змогу довести прибуток від реалізації сої до 5,1 млн. грн., рівень рентабельності – до 84,0%.

7. Важливою складовою стратегії розвитку галузі є розширення вирощування ярого й озимого ріпаку та налагодження виробництва біодизельного палива. Для цього в підприємствах західної частині регіону необхідно довести посіви ріпаку до 17,1 тис. га, східної підзони – до 5,7 тис. га. При середній урожайності озимого – 14,0, а ярого ріпаку – 20,1 ц/га за умови досягнення вказаних розмірів площ можливо отримати 36,7 тис. тонн насіння ріпаку в західній зоні регіону, 9,6 тис. т – у східній. Це дасть змогу забезпечити сировиною три заводи із виробництва біопалива: один потужністю 11500 т на рік у зоні концентрованого виробництва та два заводи потужністю 1500 т на рік у зоні розвинутого виробництва. Потреба в інвестиціях для їх спорудження становить 87,5 млн. грн.

8. Конкурентоспроможність виробництва біодизельного палива досягатиметься завдяки нижчій його вартості порівняно з ціною звичайного палива. При собівартості 1 кг біопалива 1,70 грн. на великому заводі та 2,00 грн. при використанні міні-установок строк окупності інвестицій становитиме відповідно 8 та 10 років. Ефективно працююча в регіоні система з вирощування та переробки насіння ріпаку більш, як на 20% забезпечить потреби аграрного сектора регіону в дизельному паливі. Розвиток ріпаківництва та налагодження виробництва біодизельного палива в регіоні буде однією з умов безперебійного забезпечення

агропромислового сектору паливно-енергетичними ресурсами, диверсифікації джерел їх надходження, виступатиме гарантом зміцнення енергетичної безпеки держави, сприятиме поліпшенню екологічної ситуації.

9. Важливою передумовою підвищення ефективності виробництва олійних культур є запобігання втратам виробників внаслідок різкого сезонного коливання цін, яке досягає 35% (не враховуючи піку цін у травні). Тому необхідним є удосконалення механізму заставних закупівель через гарантування кожному товаровиробникові можливості реалізувати таким шляхом певну (однакову для кожного учасника) частку продукції.

10. Найбільш доцільним є функціонування агроторгових домів, засновниками яких є товаровиробники, що створює умови для вигідного продажу виробленої продукції, усуваючи зайві посередницькі ланки. Для ефективного функціонування системи цінового моніторингу як складової інфраструктури аграрного ринку важливим є налагодження надійного комунікаційного зв'язку із сільськогосподарськими підприємствами.

Реалізація запропонованої стратегії та провадження в практику підприємств викладених у дисертації рекомендацій стане надійною основою ефективного функціонування галузі олійних культур як складової аграрного сектора Черкащини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шайко О.Г. Економіко-екологічні аспекти виробництва соняшнику // Вісник ХНАУ. – 2002. – №8. – С. 125-127.

2. Шайко О.Г. Підвищення стійкості виробництва соняшнику як передумова стабільного функціонування олієпродуктового підкомплексу Черкащини // Зб. наук. пр. Уманської державної аграрної академії / Редкол.: П.Г. Копитко (від. ред.) та ін. – Умань, 2002. – Вип. 55. – С. 325-332.

3. Шайко О. Поглиблення концентрації як необхідна умова підвищення ефективності виробництва насіння олійних культур / Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Вип. 6. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С. 347-352.

4. Шайко О.Г. Планування ефективності виробництва сої на аграрному підприємстві / Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Спец. вип.: Удосконалення економічної роботи на сільськогосподарських підприємствах в умовах перехідної економіки. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 325-328.

5. Шайко О.Г. Формування збутової стратегії підприємств-виробників олійних культур // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту – 2003. – № 1. – С. 218 –223.

6. Шайко О.Г. Вирощування сої – перспективний напрямок аграрного виробництва // Вісник ХНАУ. – 2004. – №4. – С. 250-254.

7. Шайко О.Г. Формування інфраструктури ринку олійних культур // Зб. наук. пр. Луганського нац. аграр. ун-ту / За ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2004. – №38 (50). – С.329-334.

8. Шайко О. Ціноутворення на регіональному ринку насіння олійних культур // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т.30. Вип. 17. Економічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С.225-229

9. Шайко О.Г. Стан та перспективи розвитку переробки насіння олійних культур на Черкащині // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільськогосподарства: Економічні

науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Вип. 32. – Х.: ХНТУСГ, 2004. – С.228-231.

10. Шайко О.Г. Розширення виробництва ріпаку – складова сталого розвитку аграрного сектора економіки // Наук. пр. Кіровоградського нац. техн. ун-ту: Ек. науки, вип. 6. – Кіровоград: КНТУ, 2004. – С. 11-16.

11. Уланчук В.С., Шайко О.Г. Напрями підвищення ефективності вирощування соняшнику // Економіка АПК. – 2004. – № 4. – С. 49-56 (автору належить збір та обробка даних).

12. Уланчук В. С., Шайко О. Г. Ефективність виробництва сої в аграрних формуваннях Черкащини // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2004. – Вип. 2, т.1. – С. 303-308 (автору належить збір та обробка даних).

Анотація

Шайко О.Г. Обґрунтування ефективного розвитку виробництва продукції олійних культур. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02. – економіка сільського господарства і АПК. – Миколаївський державний аграрний університет, Миколаїв, 2005.

Дисертація присвячена вивченню і розробці теоретичних та методичних положень, практичних рекомендацій стосовно ефективного розвитку виробництва та використання продукції олійних культур. Розглянуто теоретичну сутність і методику оцінки економічної ефективності виробництва олійних культур, розкрито значення галузі в контексті енергетичної безпеки держави.

Досліджено сучасний стан та тенденції виробництва продукції олійних культур в Україні та Черкаській області. Виявлено чинники впливу на економічну ефективність виробництва олійних культур в аграрних підприємствах. Проаналізовано стан розвитку переробної промисловості в регіоні.

На основі використання економіко-математичного моделювання обґрунтовано перспективи вискоєфективного розвитку галузі в аграрних формуваннях регіону. Запропоновано шляхи підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур. Значна увага приділена обґрунтуванню доцільності виробництва і використання біодизелю. Визначена ефективність та окупність інвестицій у будівництво заводів з виробництва біодизельного палива.

Ключові слова: економічна ефективність, олійні культури, стратегія, економіко-математична модель, біодизельне паливо, оптимізація, інвестиції, окупність.

Аннотация

Шайко О.Г. Обоснование эффективного развития производства продукции масличных культур. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. – Николаевский государственный аграрный университет, Николаев, 2005.

Диссертация посвящена исследованию и разработке теоретических и методических основ, практических рекомендаций по эффективному развитию производства и использования продукции масличных культур.

Рассмотрено теоретическую сущность и методику оценки экономической эффективности производства масличных культур, раскрыто значение отрасли в контексте энергетической безопасности государства. Для оценки уровня экономической эффективности выращивания каждой масличной культуры в отдельных предприятиях и регионах, наряду с общепринятыми показателями, предложено использовать интегральный индекс совокупной эффективности. В отличие от существующих, этот показатель определяется отношением произведений индексов урожайности, цены реализации, себестоимости и трудоемкости, что позволит сравнивать уровни эффективности в территориальном разрезе. Рассмотрено значение производства масличных культур в контексте экологической и энергетической безопасности страны.

В диссертации исследовано современное состояние и тенденции производства масличных культур в Черкасской области, отдельных районах и предприятиях. Изучена устойчивость валовых сборов, урожайности масличных культур. Рассчитан интегральный индекс совокупной эффективности выращивания подсолнечника и сои в районах области, проанализированы факторы, влияющие на прибыльность отрасли. Выявлены основные тенденции в формировании предложения и ценовой ситуации в разрезе маркетинговых каналов реализации семян масличных культур. Рассмотрено развитие переработки семян в регионе, представлено динамику и структуру производства растительного масла по его видам и категориях производителей.

С использованием экономико-математического моделирования обоснованы перспективы развития отрасли в аграрных формированиях региона, учитывая весь комплекс хозяйственных связей и особенности развития производства масличных культур в предприятиях каждой подзоны области при условии наиболее эффективного использования производственных ресурсов. Проанализирована эффективность изменения производственной структуры аграрных формирований области.

Обоснована необходимость сокращения посевных площадей подсолнечника с целью соблюдения требований научно обоснованных севооборотов и расширения их под рапсом и соей. На основании исследований окупаемости издержек при производстве подсолнечника в расчете на гектар посева, определен целесообразный их размер. Предложены пути повышения экономической эффективности выращивания производства продукции масличных культур, снижения потерь товаропроизводителей в процессе сбыта продукции. Для предотвращения потерь производителей вследствие резкого сезонного колебания цен необходимо усовершенствование механизма заставных покупок через гарантирование каждому производителю возможности реализовать таким способом некоторую (равную для каждого участника) долю продукции.

На основании результатов анкетирования выявлено факторы, которые ограничивают расширение посевов сои, рассмотрено перспективы увеличения

производства этой культуры в каждой подзоне региона, учитывая производственную структуру отраслей. Рассчитаны объемы переработки зерна сои в подсобных цехах сельскохозяйственных предприятий с целью ликвидации дефицита кормового белка в рационах животных за счет более дешевых кормов собственного производства в комплексе с использованием подсолнечного жмыха и рапсового шрота.

Значительное внимание уделено обоснованию возможности производства и использования биодизеля с целью уменьшения зависимости товаропроизводителей от нестабильности рынка топлива и диверсификации источников поступления энергоносителей. Определены зоны концентрированного и развитого производства рапса для обеспечения сырьевой базы перерабатывающих предприятий, которые будут выпускать биодизельное топливо.

Рассчитана себестоимость производства биодизеля из семян рапса на заводах различной производительности. Проведен анализ эффективности и окупаемости инвестиций в строительство перерабатывающих предприятий по производству биодизельного топлива по ряду показателей, которые учитывают дисконтирование будущих издержек и доходов.

Ключевые слова: экономическая эффективность, масличные культуры, стратегия, экономико-математическая модель, биодизель, оптимизация, инвестиции, окупаемость.

Summary

Shaiko O. H. Feasibility study of the efficient development of oil-bearing crop production. – A manuscript.

A dissertation for getting a scientific degree of a candidate of economic sciences in speciality 08.07.02. - economics of agriculture and AIC. – Mykolaiv state agrarian university, Mykolaiv, 2005.

The dissertation deals with the studying and working out of some theoretical and methodical concepts, practical recommendations concerning efficient development of production and the use of oil-bearing crop produce. A theoretical concept and methodology of the evaluation of economic efficiency of oil-bearing crop production were considered; the importance of the branch in the context of the national energy security was shown.

Present state and trends in oil-bearing crop production in Ukraine and Cherkasy region were studied. The factors influencing economic efficiency of oil-bearing crop production at farm enterprises were identified.

Based on the use of economic-mathematic modeling, the prospects of highly efficient development of the branch in agrarian entities of the region were explained. The ways of increasing economic efficiency of oil-bearing crop production were suggested. The expediency of the production and use of bio-diesel was emphasized. Efficiency and rate of return on investment in the construction of companies which produce bio-diesel fuel were determined.

Key words: economic efficiency, oil-bearing crops, strategy, economic-mathematic model, bio-diesel fuel, optimization, investment, payback